

ANALIZA NARATIVA ZA ZAROBLJAVANJE DRŽAVE
**OVDE SU NEKAD BILE ZMIJE,
PACOVI I NARKOMANI**

KAKO NARATIVI O STRANIM DIREKTNIM INVESTICIJAMA
DOPRINOSE ZAROBLJAVANJU DRŽAVE

Luka Šterić

Mart 2021. godine

Sadržaj

Narativ o ekonomskom preporodu Srbije	4
Narativ o efikasnosti lične vlasti	6
Narativ o transparentnim ugovorima	8
Narativ o protivnicima razvoja Srbije	10
Umesto blagostanja – srušena pravna država, radnici u pelenama i gradovi u smogu	12
Endnotes	13

Ovde su nekad bile zmije, pacovi i narkomani

kako narativi o stranim direktnim investicijama doprinose zarobljavanju države

Luka Šterić

Strane direktne investicije predstavljaju kamen temeljac ekonomske politike aktuelne vlasti. U izjavama zvaničnika ističu se kao motor razvoja koji je omogućio preporod privrede i Srbiju pretvorio u „ekonomskog tigra jugoistočne Evrope.“¹ Kao ključna mera uspeha naglašava se da je vrednost investicija koje je Srbija uspeła da privuče veća „nego što su sve zemlje Zapadnog Balkana uspele zajedno da privuku.“²

Priča o blistavom uspehu brzo gubi sjaj kada se sagledaju dugoročni efekti i sveobuhvatne posledice ovakve politike. Zbog načina na koji se ugovaraju i sprovode, strane investicije predstavljaju jedan od ključnih mehanizama za zarobljavanje države. Krijući se iza narativa o osiguranoj boljoj budućnosti i novim radnim mestima, vlast urušava zakonske regulative i pravne procedure, promoviše privatni interes na štetu javnog interesa i koristi strana ulaganja kao propagandnu municiju za legitimizaciju neograničene vlasti. Rezultat ovakve politike su brojne negativne posledice po državu i građane, kao što su rast javnog duga, dramatično kršenje prava radnika, kao i alarmantni problemi sa zagađivanjem životne sredine.

Kako bi se zamaskirale negativne posledice i legitimizovala politika dovođenja stranih investitora po opisanom obrascu, razvijen je kompleksni narativ koji strana ulaganja prikazuje kao uspešan i jedini mogući model za razvoj države. Ovaj metanarativ o progresu koji se svakodnevno gradi kroz medije zasniva se na četiri osnovne komponente – narativu o ekonomskom preporodu, o efikasnosti lične vlasti, o transparentnosti i o protivnicima razvoja Srbije koji neosnovano kritikuju ekonomske uspehe vlasti.

U analizi narativa fokusiraćemo se na izjave zvaničnika u periodu nakon 2012. godine, kada je na vlast dolazi režim predvođen Srpskom naprednom strankom. Mnogi od opisanih mehanizama poput netransparentnih, štetnih ugovora i neopravdano visokih subvencija postojali i u vreme prethodne vlasti³. Ipak, zarobljavanje države, koje se između ostalog sprovodi pomoću stranih direktnih investicija, doseglo je potpuno nove razmere pod aktuelnim režimom, a značajno su usavršeni i narativi koji ga prate.

Narativ o ekonomskom preporodu Srbije

Imamo ogromne probleme tamo (u Boru). Time se bavimo svakog dana ali nemamo čarobni štapić i nema lakog rešenja. Ja molim Kineze, klečim, samo da uđu u to. To je mesto gde krvarimo, gde nam teče krv svakog meseca. Malo nam je ljudi u istočnoj Srbiji, moramo da im sačuvamo ta radna mesta jer nemamo taj deo Srbije ako ne sačuvamo ta radna mesta.⁴

Narativ o stranim investitorima koje je vlast uspela da privuče i time podigla privredu iz ruševina počiva na diskursu o katastrofalnom stanju u kome je sadašnja vlast zatekla srpsku ekonomiju 2012. godine. Kao isključivi krivac za takvo stanje označen je prethodni režim, koji se godinama iznova optužuje kako je opljačkao građane i uništio državu. Narativ o ekonomskom preporodu je upravo zbog toga naročito bitan za aktuelnu vlast, jer je predstavlja kao kontrapunkt bivšem režimu koji je sproveo tranziciju čiji rezultat su masovna otpuštanja i zatvaranje mnogih fabrika.

Kako bi što efektnije predstavili dramatično stanje privrede koje su nasledili od svojih prethodnika, predstavnici vlasti često koriste jezik sekuritizacije, kao u navedenom primeru u kome se opisuje stanje u kome se pre dolaska investitora iz Kine nalazio RTB Bor. Poredeći ga sa rak ranom koja neprestano krvari, tadašnji predsednik Vlade Aleksandar Vučić naglašava hitnost rešavanja tog problema i priprema teren za narativ o spasu koji stiže sa dolaskom stranih investitora.

Najilustrativniji primer narativa o ekonomskom preporodu Srbije putem stranih investicija predstavljaju izjave o kineskim ulaganjima u nekadašnje privredne gigante poput Železare Smederevo ili RTB Bora kojima je godinama pretilo gašenje, čime su sačuvane hiljade radnih mesta i život u tim lokalnim sredinama. Kako su mediji preneli u novembru 2016. godine, tokom susreta dva premijera Vučić je kineskog kolegu molio za pomoć u rešavanju kritične situacije u kojoj se nalazio RTB Bor, poručivši da „bez Vaše podrške ne bismo uspeli da prebrodimo teškoće. Vaša uloga u preuzimanju Železare Smederevo ekonomski je spasila Srbiju.“⁵ Moćni prijatelji koji priskaču u pomoć i velika lična žrtva zarad interesa države motivi su koji se najčešće ponavljaju u Vučićevim izjavama o stranim investitorima.

Uprkos brojnim kritikama zbog izuzetno velikog zagađenja vazduha koje prouzrokuju⁶ i neadekvatnih uslova rada⁷, vlast investicije u ova dva kapitalna preduzeća predstavlja kao simbol ekonomskih uspeha Srbije u poslednjim godinama. Na konferenciji za štampu u februaru ove godine, predsednik je ponovo istakao koliki su značaj imala kineska ulaganja u oživljavanju nekada posrnule privrede: „Dovoljno je da pogledate samo da ne gubimo deset i dvanaest miliona evra mesečno na Železaru Smederevo, da nismo dužni milijardu i dvesta miliona za borski rudnik kao što smo bili dužni, već da naplaćujemo sve neophodne poreze, da radnici dobijaju plate, da nam to postaje jedan od dva najveća izvoznika iz naše zemlje.“⁸

Narativ o ekonomskom preporodu putem stranih direktnih investicija naglašava sigurnu budućnost i ravnomeran razvoj zemlje za koji ne postoji alternativa, što dokazuje „kineska investicija u RTB Bor (kojom je) osigurano narednih 50 godina za istočnu Srbiju, njen rast i razvoj.“⁹ Prema tome, ovako predstavljeni uspesi u preporodu privrede

ne samo da legitimizuju dosadašnju ekonomsku politiku vlasti, već služe i da opravdaju dugoročni razvojni plan zasnovan na stranim investicijama, pa su tako kineska ulaganja „ogromna šansa za Srbiju i njen ubrzani razvoj, kako bi za dve do tri godine postala zemlja sa najvišim privrednim rastom u Evropi.“¹⁰ Teza o nezapamćenom tempu razvoja koji je vlast omogućila dovođenjem investitora mogla se čuti od predsednika Vučića i na skupu povodom posete predsednika Si Đinpinga u Železari: „Jeste da je Nemačka bogata, ali možete li da zamislite da će Srbija imati 2,5 puta veći rast, a to ćemo moći da imamo i zahvaljujući radnicima Železare, našim prijateljima Kinezima i predsedniku Si Đinpingu.“¹¹

Međutim, narativ o spasiocima ne koristi se samo u vezi sa kineskim investitorima. Po istom modelu govori se o svim drugim stranim investicijama, bilo da dolaze iz zemalja Evropske Unije, Rusije, Turske ili Ujedinjenih Arapskih Emirata. Jezikom sekuritizacije dovođenje investitora iz inostranstva predstavljeno je kao jedina šansa, odnosno pitanje života i smrti za lokalne sredine: „To mesto (Lebane) bi potpuno umrlo da tamo nije bilo turskog investitora. Isti slučaj je sa Vladičinim Hanom, Krupnjom, Malim Zvornikom, i mnogim drugim mestima u koje je malo ko želeo da investira.“¹²

Građenje narativa o spasu kroz strane investicije ima još nekoliko važnih funkcija. Vlast koristi svako ulaganje da preuzme zasluge za otvaranje novih radnih mesta, naglašavajući tako diskontinuitet sa prethodnim režimom: „Danas otvaramo fabriku, nova radna mesta, život i budućnost za ljude u Nišu. Ovo je veliki dan za našu zemlju, sve ovo radimo sa jednim ciljem, ovde gradimo budućnost za našu decu. Pre nekoliko godina Srbija je bila u rasulu, a danas možemo da se pohvalimo time da 55 odsto stranih investicija u regionu završi u Srbiji.“¹³ Strane investicije su prikazane kao garant budućnosti i time se legitimizuju kao dugoročno održiva strategija razvoja zemlje: „U Pančevu će se živeti mnogo bolje nego danas i mnogo sam ponosan i srećan što otvaramo ovu fabriku. Uskoro ovde da postavljamo kamen temeljac i za druge fabrike. Time ćemo moći da sačuvamo mlade ljude u našoj zemlji. Živelo prijateljstvo Srbije i Nemačke.“¹⁴

Na kritike da se u projektima poput Beograda na vodi interes investitora stavlja ispred javnog interesa i da se donošenjem i sprovođenjem *lex specialis*-a urušava vladavina prava, vlast odgovara tezom da ne postoji alternativa da se zemlja razvija. „Naš interes bio da od močvarne žabokrečine, udžerica i raspalih baraka napravimo nešto ovako velelepno. Ni iz čega napravili smo ogromnu vrednost, zaposlili ljude, uradili nešto čime možemo samo da se ponosimo. Vi govorite o tome da li interes ima neko od privatnih investitora, naravno da ima, na tome počiva savremeni svet, to je suština kapitalizma i modernog razvoja jedne zemlje. Mi smo dobili zapošljavanje ljudi, ogromnu vrednost od nečega što nije vredelo ništa. Naš udeo danas se meri u stotinama milionima evra. Od onoga što nije vredelo ništa za građane Beograda i Srbije danas se meri u milijardama.“¹⁵

Narativ o ekonomskom preporodu omogućava vlastima da strane direktne investicije predstave kao ključni strateški interes i zamajac za razvoj privrede koji nema alternativu. Time se opravdavaju sve ekonomske mere donete kako bi se investitori privukli, kao što su visoke subvencije i ubrzano zaduživanje, ili donošenje posebnih pravnih akata kojima se investitorima omogućava poslovanje po povlašćenim uslovima. Takođe, ovaj narativ služi kao premisa za narativ o neprijateljima razvoja Srbije time što se sve kritike ovakve promocije stranih ulaganja predstavljaju kao zlonamerni pokušaji da se po svaku cenu baci senka upravo na opisane veličanstvene postignute ekonomske rezultate.

Narativ o efikasnosti lične vlasti

A ja znam da Si mene ne može da odbije. Ja mu kažem: „Predsedniče, dok mi ne obećate da ćete doći u Srbiju, ja oдавde ne idem.“ Kad se čuje reakcija onih oko njega, kad počnu da se smeju, znam da dolazi. Tako ću da ga molim za drugi veliki projekat.¹⁶

Narativ o Aleksandru Vučiću kao jedinom zaslužnom za dovođenje stranih investitora koji je stvaran godinama služi pre svega da se njegova lična vlast predstavi kao efikasna i samim tim opravdana. Motivi velikog ličnog požrtvovanja, državnika poštovanog i na istoku i na zapadu, kao i vladara sa vizijom treba da pokažu kako bez njega, njegovog neumornog rada i ličnih kontakata nema ni boljitka za Srbiju. Time se gradi mit o nezamenjivosti koja opravdava nesmenjivost, ali i utišavaju kritike o prekoračenju Ustavnih ovlašćenja, zaobilaženju institucija i nedostacima u funkcionisanju pravne države.

Iako prisutan od preuzimanja vlasti, diskurs o čoveku koji se pita za sve u državi postajao je vremenom sve glasniji i direktniji, što se jasno vidi na primeru njegovih izjava o kineskoj investiciji u Železaru Smederevo. Prilikom posete kineskog predsednika Sija u junu 2016. godine, Vučić izjavljuje da je rešenje i spas za železaru nađen „zahvaljujući NR Kini, predsedniku Si Đinpingu i prijateljstvu koje je sa njim uspostavio predsednik Nikolić.“¹⁷ Ipak, tri godine kasnije, prilikom posete Smederevu u martu 2019. godine podsetio je okupljene građane kako je stekao poverenje predsednika Kine Si Đinpinga i privoleo ga da pronađe investitora za Železaru u Smederevu: „Kada sam molio Sija Đinpinga, rekao sam mu da pomogne oko železare i da Srbija to neće nikad da zaboravi. I danas je Železara najveća fabrika i izvoznik u Srbiji.“¹⁸

Dogovori o gotovo svim važnim investicijama u Srbiju predstavljaju se kao rezultat njegovih ličnih bliskih odnosa sa stranim državicima ili velikim privrednicima, pomoću kojih on uspeva da se izbori za privilegovane uslove za Srbiju. „Molio sam Erdogana o industrijskoj zoni, ona koja je jedna od najboljih dve ili tri na svetu, jednu takvu bi trebalo oni da naprave na teritoriji Vojvodine. Time bismo rešili svako pitanje zaposlenosti, penzija i plata. To bi bio jedan strahoviti podsticaj za rast naše ekonomije.“¹⁹ Istim jezikom Vučić govori i o ličnim dogovorima i molbama upućenim liderima zapadnih zemalja poput Nemačke²⁰ ili Francuske.²¹ Na taj način se narativ o ličnoj vlasti nadovezuje na narativ o dobrim odnosima koje zbog autoriteta koji uživa Srbija ima i na istoku i na zapadu, čime se spoljnopolitički odnosi koriste za političko jačanje vlasti na unutrašnjem planu.

Prilikom svakog javnog nastupa na temu investicija predsednik u prvi plan se ističe požrtvovanje i ogroman rad koji je uložio kako bi omogućio strana ulaganja: „Samo za Železaru sam imao 61 sastanak, ne manje ni za JAT, ali smo uspeli da Er Srbiju i Železaru podignemo.“²² Sastavni deo ovog diskursa je i posvećenost svakom detalju procesa, kako bi se u javnosti učvrstilo uverenje da svaki segment funkcionisanja zemlje drži pod kontrolom: „Gotovo da ne postoji nijedan turski investitor kojeg ne poznajem lično, sa kojim nisam razgovarao nekoliko puta i kojem nisam gledao lično da pomognem na neki način, kako bi pokazao da Srbija želi da vidi turske investitore u zemlji, da ne budu ovde stranci, već domaći, da oni zarade, a da naši ljudi dobiju plate i da mogu da žive.“²³

Poslednji element koji je ključan za dekonstrukciju narativa o efikasnoj ličnoj vlasti je isticanje vizionarskih ideja predsednika Vučića za dugoročni razvoj u budućnosti: „Hoću da inovativnim tehnologijama Srbija ostvari komparativne prednosti nad zemljama regiona i Evrope. Imaću neke čudne molbe za predsednika Sija. Nadam se da se neće smežati i da će razumeti šta hoću.“²⁴ Osim što ga predstavlja kao lidera sa vizijom, ovaj aspekt narativa ima za cilj da delegitimizuje sve kritike politike aktuelne vlasti koju personifikuje kao sitničave i kratkovide, ako ne i zlonamerne, čime ćemo se dodatno baviti prilikom analize narativa o protivnicima Srbije.

Narativ o neupitnom uspehu Vučićevog vođstva pored njega grade i njegovi najbliži saradnici iz vrha vlasti, poput premijerke Ane Brnabić. Komentarišući posetu predsednika Kini u septembru 2018. godine, premijerka je izrazila zadovoljstvo što predsednik Vučić ima redovne sastanke sa predsednikom Kine, jer „to Srbiji može doneti samo dobro - nova radna mesta, nova ulaganja u infrastrukturu, nova partnerstva i novo tržište za srpske kompanije.“²⁵ Ovakvim izjavama se jača slika o lojalnosti i neupitnom vođstvu predsednika Vučića čak i među najvišim državnim funkcionerima. Učinkovitošću *de facto* nepodeljene vlasti opravdava se kršenje Ustavnih ovlašćenja i zaobilaženje institucionalnih struktura: „Ovo je kruna za sve napore Aleksandra Vučića od kada je postao premijer 2012. Ovo znači još samo više investicija, ne samo iz Azije, već i drugih delova sveta.“²⁶ Slične motive možemo videti i u izjavama ministara, pa tako ministar unutrašnjih poslova Aleksandar Vulin predstavlja Vučića kao neposrednog spasioca slabije razvijenih lokalnih sredina širom Srbije: „Zahvaljujući ličnom odnosu predsednika Vučića sa predsednikom Narodne Republike Kine Si Đipingom, kompanija ZidIn je došla u RTB Bor i učinila puno da se ponovo pokrene proizvodnja i da čitav ovaj kraj zaživi.“²⁷

Osnovna funkcija narativa o efikasnoj ličnoj vlasti jeste da se dramatično prekoračenje Ustavnih ovlašćenja predsednika opravda kao svrsishodno i dodatno nadogradi mit o neumornom radu, nadljudskom požrtvovanju i budnom oku koje sve prati. Možda još važnije, narativnom o vizionarskom vođstvu opravdava se manjak institucionalne kontrole, jer se neposredni dogovori o međunarodnim investicijama ugovoreni ili odobreni sa najviše funkcije predstavljaju kao neupitni. Time se otvara prostor za sklapanje netransparentnih ugovora kojima se omogućavaju unosni poslovi za klijentelističku mrežu sumnjivih firmi bliskih ili povezanih sa krugovima na vlasti.

Narativ o transparentnim ugovorima

*Nemojte da zaboravite da za ovu vladu nemate nijedan tajni ugovor. Kad Beograd na vodi stupi na snagu, biće dostupan. Imamo samo tajne ugovore iz prošlosti.*²⁸

Transparentni ugovori o stranim investicijama bili su jako važan motiv za građenje narativa u periodu neposredno nakon promene režima 2012. godine, kada su se koristili kao simbol diskontinuiteta u odnosu na prethodnu vlast: „Ugovor (o Beogradu na vodi) koji država ili grad potpisuje potpuno je transparentan, za razliku od ugovora nekih drugih koje smo imali u prethodnom periodu, poput Fijata i tako dalje.”²⁹ U prvim godinama predstavnici aktuelne vlasti koristili su ovaj argument ofanzivno, u vidu permanentne pretnje da će objaviti tajne ugovore prethodnog režima poput onog sa Fijatom u sklopu proklamovane borbe protiv korupcije: „Biće objavljeni i ostali ugovori koji su do sada imali oznaku tajnosti. Nisam siguran da će se svi tome obradovati.”³⁰

Međutim, s obzirom da su i sami veoma brzo krenuli da sklapaju ugovore koji su delimično ili u celosti ostajali pod velom tajne u dužem vremenskom periodu, narativ o transparentnim ugovorima dobio je prevashodno defanzivni karakter. Nakon optužbi dotadašnjeg ministra privrede Saše Radulovića 2014. godine da se ugovor sa Etihadom o strateškom partnerstvu u Er Srbiji krije jer je štetan po Srbiju, tadašnji savetnik premijera Siniša Mali je odlaganje objavljivanja opravdao tehničkim detaljima, najavivši da će „ugovor između dve strane biti dostupan odmah nakon zatvaranja transakcije odnosno kada svaka od strana završi obaveze koje je preuzela. Što se mene tiče, radi se o savršenom ugovoru i nema šta da se krije.”³¹ Kako bi upotpunio odbranu, premijer Vučić koristi do tada već dobro razrađeni narativ o netransparentnosti i korupciji bivšeg režima i time relativizuje odgovornost aktuelne vlasti za skrivanje ugovora: „Insistiranje na objavljivanju ugovora podseća me na priču o lopovu koji misli da su svi drugi lopovi. Ja ništa ne krijem. Ugovor sa Etihadom čist je kao sunce, jer niko tu nije strpao pare u svoj džep niti je opljačkao zemlju. Biće pokazan crno na belo.”³²

Obećanje da će svi ugovori ubrzo biti javno dostupni, podsećanje na netransparentnost bivše vlasti koja je ekonomski uništila Srbiju u kombinaciji sa hvalospovima o uspesima aktuelnog rukovodstva postaju ključni elementi u izjavama o transparentnosti ugovora o stranim investicijama. Nakon što je 2016. Ministarstvo privrede u nekoliko navrata platilo kaznu koju je izrekao Poverenik za informacije od javnog značaja zbog neobjavljivanja ugovora o upravljanju Železarem Smederevo, šef poslaničke grupe Srpske napredne stranke Aleksandar Martinović izlazi sa tvrdnjom da „ne trebaju nama ljudi koji su do 2012. godine vodili Srbiju da nam kažu objavite neki ugovor, ma mi to radimo i bez vas i svi su ugovori dostupni i za Železaru i za Beograd na vodi i za Etihad. I svaki budući ugovor od strateške važnosti za Republiku Srbiju biće objavljen na sajtu Vlade Republike Srbije i nema ništa tajno, nema ništa što je suprotno interesima građana Srbije. Svi ti ugovori su omogućili ekonomski razvoj Srbije. Samo bi ludak krio ugovore koji su doneli dobro građanima Srbije.”³³

Narativ o transparentnosti ozbiljno je uzdrman nakon afere oko niškog aerodroma u vezi sa ugovorom o koncesiji aerodroma u Beogradu sa francuskom kompanijom Vansi. Na optužbe da je vlada odlučila da preuzme upravljanje aerodromom u Nišu jer se tajnim ugovorom sa francuskom kompanijom obavezala da će ograničiti razvoj ostalih aerodroma u zemlji kako ne bi predstavljali konkurenciju beogradskom aerodromu na tržištu,³⁴ tadašnja ministarka građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture Zorana Mihajlović odgovorila je da „ova Vlada nema šta da krije i ugovor će biti objavljen kad se završi primopredaja sa koncesionarom. Oni koji najavljuju da ugovor o koncesiji neće biti objavljen polaze od sebe ili od nečeg što su videli od prethodnih vlada.“³⁵ Ipak, pošto je afera nastavila da raste u svetlu novih dokaza koji su ukazivali na postojanje opisanog dogovora sa koncesionarom,³⁶ predsednik Vučić je odustao od uobičajenog narativa o transparentnosti i kriznu komunikaciju zasnovao na narativima o ekonomskom preporodu Srbije i ličnoj vlasti: „Ja idem u Niš s ponosom da otvorim fabriku koju oni ni u snovima nisu mogli da sanjaju da dovedu u Niš. Idem da razgovaram sa ljudima koje su isterali iz njihovih fabrika da vidimo da li možemo da pronađemo nekakav modus operandi za isplatu primanja koji su ti ljudi zaradili pre 12 godina, a ovi su im te pare ukrali. Ja sam doveo 6 fabrika u Niš, i sad će oni meni da kažu iš.“³⁷

Narativ o transparentnim ugovorima ima dvostruki cilj. Sa jedne strane, njime se još jednom ističe korumpirani karakter bivše vlasti koji je unazadio Srbiju, što čini uspehe aktuelne vlasti za koje su u velikoj meri zaslužne strane investicije utoliko veličanstvenijim. Na taj način pojačava se efekat narativa o ekonomskom preporodu. Sa druge strane, diskredituju se kritike o netransparentnim ugovorima koje je sklopio sadašnji režim kao nedosledne i zlonamerne, i stvara se utisak da su u pitanju samo retki i privremeni izuzeci zbog tehnikalija koji samo što nisu rešeni. U moru šumova koje tako nastaje moguće je ostaviti najosetljivije delove ili dodatke ugovoru pod velom tajnosti čak i kada se ugovor sa velikim zakašnjenjem konačno objavi.

Narativ o protivnicima razvoja Srbije

Gde god hoćete nešto da gradite, uvek nešto nije dobro. Oni su političari koji nemaju ideje i snove, a govore protiv nekog. Naši ciljevi su različiti. Nekome je san i cilj uspeh zemlje, a nekome rušenje nekoga u politici. Ja ostajem pri ovom da zemlja ide napred i da Srbije bude najbolja.³⁸

Kako bi osporila kritike koje ukazuju na neopravdanost ekonomske politike zasnovane na subvencionisanim stranim direktnim investicijama, katastrofalne ekološke posledice koje neke od njih proizvode, kao i neadekvatne uslove rada i nezaštićenost radnika u nekim od fabrika koje su u stranom vlasništvu, vlast je konstruisala celovit narativ o protivnicima razvoja Srbije. Ovim narativom se primedbe opozicije i kritički nastrojene javnosti odbacuju kao neutemeljene, a prava motivacija za takva mišljenja traži se u želji da se zemlja po svaku cenu vrati korak unazad, u mračnu prošlost vlasti bivšeg režima.

Na kritike u vezi sa načinom i uslovima pod kojima je RTB Bor poveren kineskom Zidinu, Vučić odgovara isticanjem nesposobnosti prethodne vlasti: „Pre nekoliko godina, oni koji nas danas kritikuju, zvanično su nudili ljudima u RTB Bor, tražili od njih da prestanu da se bave proizvodnjom bakra. Govorili su im da prave stolice od pruća, da sade kikiriki... Danas pričamo o narednih 50 godina osiguranih za istočnu Srbiju.“³⁹ Cilj ovakve izjave je da se ospori legitimitet i pravo na kritiku bez ulaženja u samu suštinu argumenata koji su kritičari izneli: „Oni su četiri puta prodavali Bor, pa im se niko nije javio, jer su ljudi videli koliki su dugovi, u koliko je lošem stanju i da država loše funkcioniše. Zato se niko nije javljao na njihove pozive za privatizaciju.“⁴⁰ Vučić se zatim nadovezuje narativom o ekonomskom preporodu i uspesima vlasti koju vodi: „Mi smo jednom raspisali i napravili izuzetan rezultat. Te velike investicije promeniće život ljudi. Nadam se da će bar jednim delom zaustaviti iseljavanje našeg naroda iz tog dela Srbije, a da će se deo i vratiti u otadžbinu.“⁴¹

Južnokorejska fabrika elektro-kablova Jura u Leskovcu postala je simbol loših uslova rada u stranim fabrikama zbog uznemirujuće priče o pelenama koji su radnici prinuđeni da nose pošto im nije dozvoljeno da tokom radnog vremena izađu na pauzu za toalet.⁴² Prilikom posete fabrici u oktobru 2016. godine, premijer Vučić je izjavio: „Nigde nisam video te čuvene pelene. O tome govore oni koji se bore za prošlost i zaostajanje Srbije u budućnosti. Vreme utopijskog socijalizma i samoupravljanja je prošlo, uspećemo samo radom ili nam preostaje da kukamo, pa da batalimo sve.“⁴³ Na ovaj način se uspostavlja diskurs prema kome se kritike na račun stranih poslodavaca odbacuju kao neutemeljene, osnovna prava radnika se odbacuju kao relikv prošlosti i izgovor za neradništvo, a država nedvosmisleno staje u zaštitu investitora po svaku cenu.

Nezadovoljstvo zbog povećanog zagađenja vazduha u Smederevu od kako je fabriku preuzela kineska kompanija Hestil kulminiralo je 2020. godine organizovanim protestima građana i apelima državnim organima da reaguju kako bi primorali strane investitore da poštuju propise zaštite životne sredine.⁴⁴ Pojedine lokalne nevladine organizacije pozvale su da se zbog nezainteresovanosti vlasti da čuje njihove zahteve protesti nastave akcijom blokade smederevske luke koju su podržali neki od opozicionih lidera.⁴⁵

Reagujući na ovakve najave, doskorašnja ministarka građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture Zorana Mihajlović izjavila je da je „veoma neodgovorno to što opozicioni političari pozivaju na blokadu Luke Smederevo, u kojoj radi više od 150 građana Smedereva, a u Železari više od 4000 Smederevaca.“⁴⁶ Na ovaj način ministarka se nadovezuje na narativ o ostvarenom ekonomskom preporodu, dok proteste diskredituje kao pretnju po ekonomsko blagostanje građana Smedereva.

Mihajlović takođe utišava kritiku ne ulazeći u suštinu argumentacije problema, već tako što delegitimizuje same kritičare, odbacujući njihove metode kao nasilničke, a njihove stvarne motive kao ogoljenu borbu za vlast u kojoj ne prezaju ni od čega: „Potpuno je neshvatljiva količina zlonamernosti koju propali političari Marinika Tepić i Boško Obradović pokazuju prema svojoj zemlji i njenim građanima, isključivo nošeni mržnjom prema onima sa kojima se politički ne slažu. Koliko je neodgovornosti, bahatosti i bezobrazluka potrebno da neko poziva na urušavanje rada Luke Smederevo, jedne od najvećih rečnih luka na Dunavu u celoj Evropi, koja pritom nema nikakve veze sa problemima zagađenja u Smederevu? Takvim pozivima deo opozicije iznova pokazuje da im nije stalo do interesa građana Srbije, već isključivo do vlasti, ne pitajući za cenu koju građani treba da plate zbog njihove neodgovornosti, bahatosti, blokada i nasilja koje promovišu.“⁴⁷

Narativom o protivnicima razvoja Srbije delegitimišu se svi kritički glasovi o stranim ulaganjima. Sumnje u opravdanost ekonomskih i pravnih mera usmerenih na podsticanje stranih ulaganja odbacuju se kao očajničke primedbe koje iznose ljudi bez ideja i vizije nesporni da priznaju nesumnjive uspehe vlasti. Upozorenja na drastično kršenje prava radnika i urušavanje pravnog poretka predstavljaju se kao zlonamerne izmišljotine. Sve učestaliji lokalni protesti zbog ugrožavanja životne sredine otvoreno se napadaju kao politički motivisane akcije ekstremnih grupa koje ugrožavaju ekonomski prosperitet građana i države.

Četiri narativa koje smo predstavili ne mogu da se analiziraju izolovano, već kao kompatibilna celina u kojoj se svaki od njih nadovezuje na sledeći. Narativom o ekonomskom preporodu strane investicije predstavljaju se kao glavni motor progresa srpske privrede. Narativ o efikasnoj ličnoj vlasti opravdava prekoračenje Ustavnih ovlašćenja i gradi mit o sposobnom vođi koji isporučuje najvažniji rezultat, a to je blagostanje i bolja budućnost za građane. Narativom o transparentnosti naglašava se jasan presek do koga je došlo smenom bivšeg korumpiranog režima koji je uništio Srbiju, a narativom o neprijateljima napretka diskredituje se svaka kritika rezultata ovakve ekonomske politike. Ovakav kompleksni narativ o stranim direktnim investicijama stvara gusti paravan iza koga se krije urušavanje pravne države, kao i promocija privatnih interesa stranih investitora i političke elite sa dugoročno katastrofalnim posledicama po javni interes i građane.

Umesto blagostanja – srušena pravna država, radnici u pelenama i gradovi u smogu

Najzad, moramo se osvrnuti na stvarne posledice politike koja se sprovodi pod okriljem narativa o stranim ulaganjima. Najvažniji mehanizam za zarobljavanje države je zaobilaženje i prekrjanje zakonske regulative i pravnih procedura zarad privatnih interesa. Tako se prilikom ugovaranja stranih investicija poslovi redovno dodeljuju ne prema odredbama Zakona o javnim nabavkama, već slobodnom pogodbom i pregovaranjem državnih funkcionera i predstavnika stranih firmi ili vlada.⁴⁸ Mnogobrojni su primeri formalno raspisanih tendera koji služe samo da se legalizuju unapred sklopljeni dogovori sa stranim investitorima, čime se ostavlja prostor za netransparentnost i korupciju.⁴⁹ Direktno sklopljeni međunarodni ugovori omogućavaju angažovanje firmi bliskih političkim partijama na vlasti za izvođenje podizvođačkih radova. Tako je ugovorom o izgradnji dela auto puta na Koridoru 11, vrednog čak 75 miliona dolara, posao dodeljen konzorcijumu čiji deo je firma Inkop, u kojoj je menadžer kontroverzni biznismen blizak vlastima, Zvonko Veselinović, iako u vreme kada je dobila posao firma nije bila ni registrovana za izgradnju puteva.⁵⁰ Navodno javne rasprave se održavaju iza zatvorenih vrata, a pravni propisi po kojima je neophodno pribaviti ekološke dozvole pre gradnje se ignorišu, kao u slučaju izgradnje kineske fabrike automobilskih guma Linglong u Zrenjaninu.⁵¹ Predsednik van Ustavnih ovlašćenja preuzima ulogu ključnog pregovarača za dovođenje stranih investitora, čime se dodatno slabi institucionalna podela i kontrola lične vlasti.

Najočigledniji primer rušenja pravnog poretka zarad interesa privatnog investitora predstavlja donošenje *lex specialis*-a za projekat Beograd na vodi, kojim je na teritoriji građevinskog zemljišta suspendovana redovna zakonska regulativa kako bi se omogućilo da se javne nabavke radova povere investitoru mimo tendera i da se vrši eksproprijacija privatne imovine zarad izgradnje objekata namenjenih daljoj prodaji.⁵² Prave efekte suspenzije redovne i uspostavljanja paralelne regulative mogli smo da vidimo u izbornoj noći 24. aprila 2016. godine, kada je tridesetak lica sa fantomkama preko lica bespravno srušilo privatne objekte koji su se nalazili na zemljištu koje je *lex specialis*-om namenjeno za izgradnju kako bi teren bio raščišćen u skladu sa rokovima predviđenim ugovorom.⁵³

Iako vlast pokušava da ekonomske efekte politike privlačenja stranih investicija po svaku cenu prikaže kao nesporne, postoji čitav niz negativnih posledica koje po pravilu prate takvu politiku. Država izdvaja astronomske iznose na subvencije koje investicije čine neisplativim na duži niz godina. Najpoznatiji primer je fabrika automobilskih guma Tigar tyres u Pirotu, za koji je francuska firma Mišlin dobila subvencije u iznosu od čak 60 hiljada evra po radnom mestu, što će se državi kroz naplatu poreza i doprinosa isplatiti za najmanje 25 godina.⁵⁴ Takođe, mnogi od projekata koji se predstavljaju kao investicije zapravo su krediti za koje se država dodatno zadužila. Ovo se posebno odnosi na infrastrukturne projekata poput koridora 11 ili rekonstrukcije pruge Beograd – Budimpešta.⁵⁵ Usled takve politike, javni dug Srbije porastao je sa 15 milijardi evra 2012. godine na preko 27 milijardi evra 2020. godine.⁵⁶

Kako bi privukli investicije u trci na globalnom tržištu rada, pored visokih subvencija vlade zemalja u razvoju poput Srbije okreću se promociji jeftine radne snage, kao što su labavi ekološki i drugi propisi i gledanje kroz prste u pogledu zaštite prava radnika.⁵⁷ Rezultat je da više od polovine radnika zaposlenih u stranim firmama u Srbiji radi za tek nešto više od minimalca, a većina njih je zaposlena upravo u najglasnije promovisanim velikim industrijskim postrojenjima koje zapošljavaju niskokvalifikovanu radnu snagu.⁵⁸ Istovremeno, u mnogim stranim fabrikama ne važe zakonom zagarantovana prava radnika, kao što je slučaj u južnokorejskoj fabrici Jura u Leskovcu, gde su radnici prinuđeni da nose pelene na radnom mestu jer im nije dozvoljena pauza za toalet.⁵⁹ U mnogim stranim kompanijama radnici se žale da se redovno radi prekovremeno, ali se dodatni rad ne isplaćuje, kao i da se zabranjuje sindikalno organizovanje radnika.⁶⁰

Jedan od problema koji su najviše skrenuli pažnju javnosti poslednjih godina su dramatične posledice koje strane investicije ostavljaju na životnu sredinu. Povećano zagađenje vazduha naročito je primetno u slučaju Železare Smederevo, gde građani redovno protestuju kako bi ukazali da se ekološke norme ne poštuju od kako je kineska kompanija Hestil preuzela upravljanje železaram i da otpadne vode koje se pretvaraju u takozvanu crvenu kišu, kao i čelična prašina koja se stvara prilikom procesa proizvodnje imaju izrazito negativne efekte po zdravlje ljudi.⁶¹ Slična situacija je i u Boru, gde je kineski Zidín prvostepenom presudom po tužbi Ministarstva zaštite životne sredine osuđen na kaznu simboličnog iznosa zbog ispuštanja opasnih materija u vazduh. Naime, zvanični podaci su pokazali da koncentracija opasnih čestica u vazduhu višestruko premašuje dozvoljene vrednosti, pa je tako arsena u vazduhu bilo 24 puta više nego što je dozvoljeno.⁶² Ekološka katastrofa preti i Zrenjaninu, gde se uprkos lokalnim protestima fabrika guma Linglong gradi bez pribavljanja obavezne studije uticaja na životnu sredinu u neposrednoj blizini zaštićenog područja Carske bare.⁶³ Poslednja najavljena velika investicija koja je podigla puno prašine u javnosti je rudnik jadarita koji u blizini Loznice planira da otvori britansko-australijska korporacija Rio Tinto, a čija eksploatacija preti da ugrozi zemljište i vodotokove u okruženju.⁶⁴

Kada sagledamo sve negativne efekte, postaje jasno da je upravo dekonstrukcija narativa o stranim ulaganjima neophodna kako bi se razbio mit o blagostanju koje donose strana ulaganja. Nažalost, jedina slika koja dopire do većine građana su novootvorene fabrike, nasmejani radnici i obezbeđena bolja budućnost. Zbog toga je ključno što jasnije ukazati na dramatične posledice sa kojima se suočavamo i objasniti kako se takve posledice kriju iza velikih reči o stranim investitorima dovedenih da podignu Srbiju iz ambisa do pozicije lidera u regionu i Evropi.

1. RTS, Vučić: *Srbija ekonomski tigar jugoistočne Evrope*, <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2181402/vucic-srbija-ekonomski-tigar-jugoistocne-evrope.html>, pristupljeno 10.02.2021.
2. Novosti, Vučić na otvaranju fabrike u Pančevu: *ZF donosi ne samo radna mesta, već i najsavremeniju tehnologiju*, <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/ekonomija/aktuelno.239.html:800081-VUCIC-NA-OTVARANJU-FABRIKE-U-PANCEVU-ZF-donosi-ne-samo-radna-mesta-vec-i-najsavremeniju-tehnologiju>, pristupljeno 21.02.2021.
3. Obradović, Miloš, Danas, *Srbija poklonila Fijatu 3,8 milijardi dinara*, <https://www.danas.rs/ekonomija/srbija-poklonila-fijatu-38-milijardi-dinara/>, pristupljeno 19.02.2021.
4. Srbija Danas, Vučić: *Molim Kineze samo da uđu u RTB Bor, nemamo čarobni štapić i nije lako*, <https://www.srbijadanas.com/biz/vesti/vucic-molim-kineze-klecim-samo-da-udu-u-rtb-bor-nemamo-carobni-stapic-nije-lako-2017-03-23?page=1>, pristupljeno 14.01.2021.
5. B92, Vučić: *Spasili ste nas Železarem, spasite nas opet*, https://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2016&mm=11&dd=05&nav_id=1196052, pristupljeno 19.02.2021.
6. Đorđević, Dina, CINS, *Zagađenje vazduha veće nego što zvanični podaci pokazuju*, <https://www.cins.rs/zagadenje-vazduha-vece-nego-sto-zvanicni-podaci-pokazuju/>, pristupljeno 09.02.2021.
7. Stevanović, M.N, Danas, *Protest kineskih radnika u Boru: Osećamo se kao zatvorenici*, <https://www.danas.rs/ekonomija/kineski-radnici-u-boru-zatvoreni-kao-u-logoru/>, pristupljeno 19.02.2021.
8. 09.02.2021. - *Obraćanje predsednika Republike Srbije Aleksandra Vučića*, https://www.youtube.com/watch?v=PgZ1L2gMcaU&feature=emb_title&ab_channel=TanjugNewsAgencyofficial, pristupljeno 18.02.2021.
9. Dnevnik, Vučić: *Osigurali pola veka za Bor, plate idu na 470 evra*, <https://www.dnevnik.rs/politika/vucic-osigurali-pola-veka-za-bor-plate-idu-na-470-evra-18-09-2018>, pristupljeno 21.02.2021.
10. Babović, Milan, Novosti, *Srbija luka za kineske investicije*, <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/ekonomija/aktuelno.239.html:749882-Srbija-luka-za-kineske-investicije>, pristupljeno 17.02.2021.
11. RTS, *Si Đinping u Smederevu: Vraćićemo sjaj i vitalnost Železari*, <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/2357465/predsednik-kine-si-djinping-u-smederevu.html>, pristupljeno 21.02.2021.
12. RTV, *Erdogan: Velike mogućnosti za investicije u Srbiji*, https://www.rtv.rs/sr_lat/ekonomija/erdogan-velike-mogucnosti-za-investicije-u-srbiji_1054846.html, pristupljeno 20.02.2021.
13. Informer, *Vučić pred više od 10.000 ljudi u Nišu: Posle decenija propadanja sada moramo da donosimo teške odluke, jer gradimo budućnost za našu decu!*, <https://informer.rs/vesti/politika/401946/foto-vucic-pred-vise-000-ljudi-nisu-posle-decenija-propadanja-sada-moramo-donosimo-teske-odluke-jer-gradimo-buducnost-nasu-decu>, pristupljeno 19.02.2021.
14. Novosti, Vučić na otvaranju fabrike u Pančevu: *ZF donosi ne samo radna mesta, već i najsavremeniju tehnologiju*, <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/ekonomija/aktuelno.239.html:800081-VUCIC-NA-OTVARANJU-FABRIKE-U-PANCEVU-ZF-donosi-ne-samo-radna-mesta-vec-i-najsavremeniju-tehnologiju>, pristupljeno 21.02.2021.

15. Insajder, Vučić: Svet počiva na interesu privatnih investitora, ali smo u Beogradu na vodi od nečega što nije vredelo napraviti vrednost, <https://insajder.net/sr/sajt/vazno/21023/>, pristupljeno 20.02.2021.
16. B92, Vučić: Moliću za nešto veliko, Đinping ne može da me odbije, https://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2018&mm=07&dd=05&nav_id=1415413, pristupljeno 18.02.2021.
17. RTS, Si Đinping u Smederevu: Vraćićemo sjaj i vitalnost Železari, <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/2357465/predsednik-kine-si-djinping-u-smederevu.html>, pristupljeno 17.02.2021.
18. Politika, Vučić: Srbija nije Beograd, ulagaćemo širom zemlje, <http://www.politika.rs/scc/clanak/424545>, pristupljeno 18.02.2021.
19. Telegraf Biznis, Vučić: Molio sam Erdogana, obećao industrijsku zonu koja je kao druga najbolja u svetu, <https://biznis.telegraf.rs/info-biz/3241897-vucic-molio-sam-erdogana-obecao-industrijsku-zonu-koja-je-kao-druga-najbolja-u-svetu>, pristupljeno 20.02.2021.
20. N1, Vučić o Železari: Bukvalno sam molio Merkel da pomogne, <https://rs.n1info.com/biznis/a234897-vucic-o-zelezari-bukvalno-sam-molio-merkel-da-pomogne/>, pristupljeno 19.02.2021.
21. Novosti, Vučić u poseti Francuskoj: Metro više nije san, sada postaje realnost, <https://www.novosti.rs/vesti/politika/960364/vucic-poseti-francuskoj-metro-vise-nije-san-sada-postaje-realnost-foto>, pristupljeno 19.02.2021.
22. Vučić: Ova vlada nema nijedan tajni ugovor, <https://www.sns.org.rs/novosti/vesti/vucic-ova-vlada-nema-ni-jedan-tajni-ugovor>, pristupljeno 19.02.2021.
23. RTV, Erdogan: Velike mogućnosti za investicije u Srbiji, https://www.rtv.rs/sr_lat/ekonomija/erdogan-velike-mogucnosti-za-investicije-u-srbiji_1054846.html, pristupljeno 20.02.2021.
24. Babović, Milan, Novosti, Srbija luka za kineske investicije, <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/ekonomija/aktuelno.239.html:749882-Srbija-luka-za-kineske-investicije>, pristupljeno 17.02.2021.
25. Babović, Milan, Novosti, Srbija luka za kineske investicije, <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/ekonomija/aktuelno.239.html:749882-Srbija-luka-za-kineske-investicije>, pristupljeno 17.02.2021.
26. RTV, Brnabić: Dolazak investicija je fantastična vest, Vlada radi na problemu zagađenja vazduha, https://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/brnabic-dolazak-investicija-je-fantasticna-vest-vlada-radi-na-problemu-zagadjenja-vazduha_1190685.html, pristupljeno 19.02.2021.
27. Novosti, Vulin: Predsednik Vučić i Vlada Srbije uložili veliki napor u razvoj istočne Srbije, <https://www.novosti.rs/vesti/drustvo/943483/vulin-predsednik-vucic-vlada-srbije-ulozili-veliki-napor-razvoj-istocne-srbije>, pristupljeno 21.02.2021.
28. Vučić: Ova vlada nema nijedan tajni ugovor, <https://www.sns.org.rs/novosti/vesti/vucic-ova-vlada-nema-ni-jedan-tajni-ugovor>, pristupljeno 18.02.2021.
29. Insajder, Vučić u Insajderu – šta je tačno rečeno, <https://insajder.net/sr/sajt/vazno/8027/>, pristupljeno 18.02.2021.
30. Capital, Vučić: Ugovor sa "Etihadom" i drugi tajni ugovori pred javnošću iza vikenda, <https://www.capital.ba/vucic-ugovor-sa-etihadom-i-drugi-tajni-ugovori-pred-javnosc-iza-vikenda/>, pristupljeno 14.02.2021.
31. Istinomer, Misteriozni ugovor sa Etihadom, <https://www.istinomer.rs/analize/misteriozni-ugovor-sa-etihadom/>, pristupljeno 17.02.2021.

32. Capital, Vučić: Ugovor sa "Etihadom" i drugi tajni ugovori pred javnošću iza vikenda, <https://www.capital.ba/vucic-ugovor-sa-etihadom-i-drugi-tajni-ugovori-pred-javnoscu-iza-vikenda/>, pristupljeno 14.02.2021.
33. Istinomer, Mi objavljujemo ugovore, <https://www.istinomer.rs/izjava/mi-objavljujemo-ugovore/>, pristupljeno 14.02.2021.
34. Adamović, J., Južne vesti, Predsednik demantovao ministarkinu izjavu o koncesiji i niškom aerodromu, <https://www.juznevesti.com/Politika/Predsednik-demantovao-ministarkinu-pri-cu-o-koncesiji-i-niskom-aerodromu.sr.html>, pristupljeno 18.02.2021.
35. N1, Mihajlović: Objavićemo ugovor o koncesiji nakon primopredaje, <https://rs.n1info.com/biznis/a379012-mihajlovic-ugovor-o-koncesiji-aerodroma-nakon-primopredaje/>, pristupljeno 17.02.2021.
36. Vojinovic, Petar, Tango six, Ministarka Zorana Mihajlović odgovorila Tango Sixu – mi odgovaramo ministarki Mihajlović, <https://tangosix.rs/2018/15/04/ministarka-zorana-mihajlovic-odgovorila-tango-sixu-mi-odgovaramo-ministarki-mihajlovic-spoiler-mi-smo-u-pravu/>, pristupljeno 17.02.2021.
37. Zirojević, M., Južne vesti, Vučić o paroli "Iš iz Niš": Doveo sam 6 fabrika u Niš, oni će meni "iš", <https://www.juznevesti.com/Politika/Vucic-o-paroli-ls-iz-Nis-Doveo-sam-6-fabrika-u-Nis-oni-ce-meni-is.sr.html>, pristupljeno 21.02.2021.
38. RTS, Vučić: Beograd na vodi doneće mnogo Beogradu i Srbiji, <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/4131306/vucic-novinari-galerija-beograd-projekti.html>, pristupljeno 21.02.2021.
39. Dnevnik, Vučić: Osigurali pola veka za Bor, plate idu na 470 evra, <https://www.dnevnik.rs/politika/vucic-osigurali-pola-veka-za-bor-plate-idu-na-470-evra-18-09-2018>, pristupljeno 17.02.2021.
40. N1, Vučić: Ne razumem kritike, rešenje za RTB Bor veličanstveno, <https://rs.n1info.com/biznis/a416605-vucic-ne-razumem-kritike-resenje-za-rtb-bor-velicanstveno/>, pristupljeno 21.02.2021.
41. Ibid.
42. Bukvić, Lj, Danas, Ne daju im da idu u toalet, teraju ih da nose pelene, <https://www.danas.rs/ekonomija/ne-daju-im-da-idu-u-toalet-teraju-ih-da-nose-pelene/>, pristupljeno 17.02.2021.
43. RTV, Vučić u Juri: Zaboravite samoupravljanje, novih 3000 radnih mesta, https://www.rtv.rs/sr_lat/ekonomija/aktuelno/vucic-u-juri-zaboravite-samoupravljanje-novih-3000-radnih-mesta_765750.html, pristupljeno 18.02.2021.
44. Danas, Protest protiv zagađenja u Smederevu: Građani najavili privatne tužbe, <https://www.danas.rs/drustvo/poceo-protest-protiv-zagadjenja-u-smederevu/>, pristupljeno 17.02.2021.
45. Danas, Protest i blokada luke zbog zagađenja 22. avgusta u Smederevu, <https://www.danas.rs/drustvo/protest-i-blokada-luke-zbog-zagadjenja-22-avgusta-u-smederevu/>, pristupljeno 17.02.2021.
46. RTV, Mihajlović: Neodgovorni pozivi opozicije na blokadu Luke Smederevo, https://www.rtv.rs/sr_lat/politika/mihajlovic-neodgovorni-pozivi-opozicije-na-blokadu-luke-smederevo_1154853.html, pristupljeno 14.02.2021.
47. Ibid.
48. Đorđević, Aleksandar; Ćurić, Ana, Javno, Koridor 11 iza zatvorenih vrata, <https://javno.rs/istrazivanja/koridor-11-iza-zatvorenih-vrata>, pristupljeno 16.02.2021.

49. Istinomer, *Mi objavljujemo ugovore*, <https://www.istinomer.rs/izjava/mi-objavljujemo-ugovore/>, pristupljeno 14.02.2021.
50. Kostić, Vladimir, CINS, *Firme sa crne liste Ministarstva grade autoputeve u Srbiji*, <https://www.cins.rs/firme-sa-crne-liste-ministarstva-grade-autoputeve-u-srbiji/>, pristupljeno 16.02.2021.
51. Todorović, Igor, Balkan green energy news, *Policija sprečila ulaz na raspravu o fabrici guma Linglong u Zrenjaninu*, <https://balkangreenenergynews.com/rs/policija-sprečila-ulaz-na-raspravu-o-fabrici-guma-linglong-u-zrenjaninu/>, pristupljeno 19.02.2021.
52. Komentar TS na lex specialis o Beogradu na vodi, <https://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/aktivnosti-2/pod-lupom/7501-komentar-ts-na-lex-specialis-o-beogradu-na-vodi>, pristupljeno 16.02.2021.
53. Insajder, *Slučaj Hercegovačka: Ko je odlučio da bude srušena*, <https://insajder.net/sr/sajt/tema/985/>, pristupljeno 18.02.2021.
54. Vreme, *Život i smrt privrede: Koliko koštaju državne subvencije*, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1429483&print=yes>, pristupljeno 19.02.2021.
55. N1, *Autorka izveštaja o kineskom uticaju u Srbiji: Zajmovi kao investicije*, <https://rs.n1info.com/biznis/a655352-autorka-izvestaja-o-kineskom-uticaju-u-srbiji-zajmovi-kao-investicije/>, pristupljeno 20.02.2021.
56. Danas, Radosavljević: *Javni dug Srbije oko 27 milijardi evra, ne treba računati nepovučena sredstava*, <https://www.danas.rs/ekonomija/radosavljevic-javni-dug-srbije-oko-27-milijardi-evra-ne-treba-racunati-nepovucena-sredstava/>, pristupljeno 14.01.2021.
57. Vujović, Slavoljub; Stevanović, Simo; Petrović, Dragana, *Negativni efekti stranih direktnih investicija – iskustva nekih zemalja*, Ekonomika poljoprivrede broj 2/2010, Naučno društvo agrarnih ekonomista Balkana, 2010.
58. Nova ekonomija, *Polovina radnih mesta u stranim firmama gde je zarada oko minimalca*, <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/video-polovina-radnih-mesta-u-stranim-firmama-gde-je-zarada-oko-minimalca>, pristupljeno 19.02.2021.
59. Stevanović, Vojislav, N1, *Država i kršenje radničkih prava – primer Jure*, <https://rs.n1info.com/biznis/a156115-drzava-i-kršenje-radnickih-prava-primer-jure/>, pristupljeno 19.02.2021.
60. Radio slobodna Evropa, *Više robovi nego radnici*, <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-polozaj-radnika/28831228.html>, pristupljeno 20.02.2021.
61. Đorđević, Dina, CINS, *Zagađenje vazduha veće nego što zvanični podaci pokazuju*, <https://www.cins.rs/zagadjenje-vazduha-vece-nego-sto-zvanicni-podaci-pokazuju/>, pristupljeno 09.02.2021.
62. Đorđević, Dina, CINS, *Zidin na sudu zbog zagađenja u Boru*, <https://www.cins.rs/zidin-na-sudu-zbog-zagadenja-u-boru/>, pristupljeno 09.02.2021.
63. Todorović, Igor, Balkan green energy news, *Policija sprečila ulaz na raspravu o fabrici guma Linglong u Zrenjaninu*, <https://balkangreenenergynews.com/rs/policija-sprečila-ulaz-na-raspravu-o-fabrici-guma-linglong-u-zrenjaninu/>, pristupljeno 19.02.2021.
64. Vlaović, Gojko, Danas, *Jadarit – ruda koja donosi prosperitet ili zagađivač životne sredine?*, <https://www.danas.rs/ekonomija/jadarit-ruda-koja-donosi-prosperitet-ili-zagadjivac-zivotne-sredine/>, pristupljeno 21.02.2021.

Izradu analize finansijski je podržala Nacionalna zadužbina za demokratiju (NED).
Za sadržaj odgovornost snosi jedino Beogradski centar za bezbednosnu politiku.

BCBP

www.bezbednost.org